

Ellen Key: Skandinavismens framtid

Talare

Ellen Key
Författare

Datum

7 december 1905

Plats

Folkets hus, Stockholm

1 Under några årtionden på 1800-talet var det Skandinavismen, som tände ungdomen för ett politiskt ideal. Men studentskandinavismens ena fara var att den brukade ordet broderskap innan det motsvarade folkskänslor, stora som ordet. Ty svårläkta sår funnos.

5

Den andra och större faran var att denna skandinavism från början seglade med tvenne lik i lasten.

10 Det ena var Danmarks skefva ställning till och oriktiga behandling af sina tyska landsdelar — där Danmark begick felgrepp, som slutligen kostade det äfven Sönderjylland. Och här af följde att politiken ej hade alldeles »rent mjöl i påsen» under studentskandinavismens jubel- och klangår.

15 Men under detta skede ådrogo sig dock Sverige-Norge genom tal och sånger och löften en hedersskuld, som 1864 icke infriades. I Danmarks nöd mäktade unionskungen icke göra sin historia till folkens. Då som 1905 företrädde kungen den ridderliga synpunkten men de, politiken ledande, klokhetens.

20 Och sålunda greps ett helt släktled af nordens ungdom af tvifvel på ungdomsdrömmarnas makt öfver verkligheten. Våra skalder tolkade besvikenheten.

25 Denna torde i sin mån ha bidragit till den andliga ofruktbarheten i Sverige under den närmast följande tiden. Ty nyssnämnda tvifvel verkar såsom frost vid fruktblomningen.

30 Huru denna erfarenhet inverkade på Ibsen veta vi alla. Hvad Danmarks ungdom led under den, detta har bland andra Herman Bang skildrat. Och dock är det nu en af de då unga, Holger Drachmann, som med ännu ungdomlig eld

sjunger och skrifver om nordens framtid och visar på Sverige som ledare af den nya skandinavismen.

- 35 Skandinavismens andra lik i lasten var unionen af 1814, ingången som den var på Danmarks bekostnad, med ovillighet från norsk sida, med öfverhöghetstankar från svensk. Genom en vidsynt politik hade föreningen kanske kunnat bli en äkta, trots alla de hinder, dem unionens olyckliga tillkomst, de båda landens stridande författningar och de båda folkens skilda
40 lynnen uppreste.

- Nu blef unionen allt ohållbarare ju mer det norska folkets själfkänsla växte och ju mer de små dragen i det svenska lynnet bestämde vårt folks politiska lif. Därför blef »skandinavismen» efter 1860-talet en plantering af rotlösa
45 blommor. De, som nu smärtsamt förvånats öfver blommornas vissnande, må skylla sin misräkning på sin egen barnslighet. Djupgående motsatser öfverbryggas icke af möten, en svår söndring helas ej genom tal och sånger. Hvarje klarseende borde insett att en äkta skandinavism var otänkbar under den dåvarande unionen och att denna var ohållbar, dels på grund af Sveriges alltjämt
50 fortlefvande syn på unionens tillkomst och värde, dels på grund af norrmännens, efter hvarje strid växande, vilja att lösas ur unionen. Och detta äfven när striden hade slutat med deras seger, så som striderna ju i regeln slutade!

- 55 Men enhvar, som insåg att den, i krig och fred förenade, skandinaviska halfön intog en helt annan ställning i Europa, än den de båda skilda rikena Sverige och Norge nu kunna intaga, önskade unionens upplösning på ett sådant sätt, att den ohållbara formen för föreningen i godo byttes mot en ny form, inom hvilken båda folken funnit sig väl.

- 60 I stället brast det hela. Och under sådana förhållanden att ingen svensk man eller kvinna till sina dagars slut torde glömma 1905, ångestens och lidandets år. Det svåraste lidandet för oss s. k. »fosterlandslöse» var oron att Sverige kunde komma att handla sig själf ovärdigt, en tanke så fasansfull att man icke skulle
65 velat, jag säger ej upplefva utan öfverlefva den!

Det är mycket länge sedan egna kval kommit mig att knäppa händer till bön. Men denna sommar fann jag mig stå midt på en väg med händerna sträckta mot himlen ropande till Gud att han måste frälsa vårt folk från brottet att med

vapnens makt lösa de svårigheter, dem besinning och storsinne kunde lösa. Visserligen sjönko snart mina uppräckta händer. Ty jag visste ju att ingen Gud ofvan oss hör sådana böner, att det är till guden inom oss vi måste rikta dem. Och de, som behöfde sådana böner, de bådo dem icke!

75

Det vore emellertid orätt att fränsäga dem fosterlandskärlek, som manade till handlingar, dem vi andra kallade brott. De förra uttryckte den föråldrade patriotismen, den, som ej anar att fosterlandskänslan blifvit ett nytt begrepp och söker sig nya vägar. Vi »fosterlandslöse» brunno däremot af den ärelystnaden
80 för vårt folk att detta skulle visa sig som ett kulturfolk i ordets högsta mening; som ett föregångsfolk i fråga om att åt sin fosterlandskärlek ge nya, ädlare former.

Den föråldrade patriotismen framträdde i Norge lika väl som i Sverige. Å ömse
85 håll blef den bäst kännetecknad af en norsk yngling, som — sedan han lyssnat en stund till sin i öfrigt utvecklade mors tal om att kriget var det storslagna men eftergiften det föraktliga sättet att lösa knuten — utbrast: mor, du talar som om du lefde i medeltiden!

90 En mängd människors fosterlandskänsla är nämligen den inom deras själ mest efterblifna känslan. Dessa män och kvinnor utslunga anklagelser för landsförräderi mot dem, som nått de högre formerna för fosterlandskärleken, former, som för de förra äro ofattbara. Men beskyllningarna böra ej föranleda de beskyllda till den motsvarande orättvisan: att ej inse att krigsropen ofta
95 kommo från en varm och upprörd fosterlandskänsla, ehuru af en medeltidsart.

Denna känsla var efterblifven men klar och stark, som det enhetliga blir. I hög grad osammanhängande, svag och oklar var däremot den »liberala»
ståndpunkt, från hvilken det oafåligt försäkrades: att man ej ville krig samtidigt
100 med att man ville »makt bakom ordet». Offentligt och enskildt uppeggades stämningen i denna riktning så, att intet annat medel att lösa knuten — t. ex. europeisk skiljedom — ens togs i betraktande och att slutligen endast kriget återstod, i fall underhandlingarna strandat på endera partens omedgörlighet. Och kriget var också endast några timmar aflägsat, då en af Sveriges
105 underhandlare i elfte stunden fann en utväg att rädda broderfolken ur denna skam och fasa.

Samma personer, som tidigare klagat öfver Sveriges politiska försumpning,

110 denna som — från svensk sida — har den medelbara skulden i 1905 års
händelser, de glömde nu alla sina klagomål mot våra egna politiske ledare för att
endast anklaga Norges. De glömde att den omedelbara skulden låg hos den
reinkarnerade Sancho Panza, som — samman med första kammaren — satt den
115 politiska idélösheten och kompromissen i system. Ty just detta »system» hade
tillintetgjort Norges hopp att kunna vädja till den vidsynta delen af vårt folk.
Storsvenskeriet kom Norge att förlora sitt tålamod, sin tro på våra ledares goda
vilja.

Hvilka misstag Sveriges styresmän begått, detta framgår klarast ur det
120 sakförhållander, att Sverige lyckades i det ännu för tio år sedan otroliga: att ena
den norske högern och vänstern !

Ja, man glömde — i sin anklagelse mot norrmännen för det sätt, dessa valt att
uppsäga unionen — huru de förberedt svenskarna på denna utgång, i fall den af
125 Norges storting enhälligt antagna konsulatlagen nu icke sanktionerades. I stället
maldes och maldes i Sverige på den kvarn, som matades med hat och hot mot
Norge. Så framkom den sammanmæld, som kallades »ett enigt Sverige», det
Sverige hvars lösen blef: »makt bakom ordet »!

130 Men det högsinta Sverige, detta som Norge i det längsta trott på, kom ej till
syne.

Men ehuru hvarje rättvis svensk måste medge att Sverige borde varit fullt beredt
135 på brytningen, måste han äfven vidhålla: att det sätt, Norge valde för unionens
uppsägning, hvarken var det för Norge själft eller Sverige värdigaste.

Missgreppet i detta fall skall Norge twifvelsutan en gång beklaga. Ty folken
undgå lika litet som de enskilda följderna af de handlingar, som — vare sig i sätt
eller i syfte — stått lägre än den handlandes högsta möjligheter ligga. Att norska
140 folkets stora och sköna fosterländska hänförelse efter 7 juni icke grundades på
en i alla afseenden klar handling, en, som landet med obetingad stolthet kan
minnas, detta bör icke döljas. Och när Björnstjerne Björnson kunnat säga, att
han till sin lefnads slut skall beklaga Norges tillvägagående vid
unionsuppsägningen, då kan man vara viss att det norska folksamvetet en gång
145 ger honom rätt. Ty var ej han städse detta samvetes väktare och väckare?

I stortingets tillvägagående uppenbarade sig den orubbliga lagen: att ett folk,

150 som en enskild, i stora, afgörande ögonblick bestämmes af hela sitt föregående
handlande. Hvad detta i folklynnnet småningom afsatt af storsinne eller
småsinne, rättrådighet eller orättrådighet, detta uppenbaras i de upprörda
tiderna, i de afgörande ögonblicken. Och så skedde äfven nu. Norrmännen
brukade i sin lifsafgörande handling alltjämt den advokatyr, som är deras
skuggsida lika visst som den byråkratiska formalismen är det svenska folkets.
155 Och dock, hur stolt och enkelt hade Norge ej kunnat handla! Efter konungens
sanktionsvägran kunde stortinget lika väl bemyndigat den dåvarande regeringen
att tills vidare stanna, som det nu lät konungen gå. Det kunde ha förklarat: att
det genom unionskonungens sanktionsvägran skapade sakläget visade dennes
ohållbara ställning. Ty när han, genom att på detta sätt bruka sin
160 grundlagsenliga vetorätt, icke handlade som Norges utan som Sveriges konung,
så bevisade detta — nu som förut — att unionskonungen, ställd mellan sina
båda folk, vid strider dem emellan icke kunde finna ett för båda
tillfredsställande handlingssätt och att han då, med nödvändighet, handlade så
som hans svenska känslor kräfde. Och slutligen hade stortinget — på grund
165 häraf — kunnat vädja till det norska folket om ej tidpunkten nu var inne att
begära unionens upplösning? Intet tvifvel finnes, att en folkomröstning i juni
hade fått samma utgång som den fick 13 augusti. Stödd af detta folkbeslut
kunde Norge tillkännagifvit sin vilja att utträda ur unionen och ha begärt de
underhandlingar, som skulle leda till en, under ömsesidig öfverenskommelse,
170 utförd unionsupplösning. Norges storting hade då visat sitt eget folk, vårt folk
och båda folkens konung den aktning, som tillkom dem alla: den att icke
ensidigt bryta ömsesidiga öfverenskommelser. Stortinget hade undgått att som
nu lägga skulden på den mest oskyldige, konungen, som, stående mellan
motsatta folkviljor, blifvit bragt i ett läge, där han icke längre ägde något val
175 utan måste handla mot endera folkets vilja.

Att konungen kunde fått den demokratiska delen af det svenska folket med på
ett annat handlingssätt, fick man i det gifna sakläget icke räkna med. Ty det
regeringssystem, folket nöjt sig med, måste för en konstitutionell kung och
180 regering vara afgörande. Svenska folket hade nöjt sig med första kammarväldet
och saknaden af allmän rösträtt. Konung och regering hade således i första hand
att göra med dem, som sålunda blifvit de i riksdagen maktägande.

En annan sak är att konungen, i sin krafts dagar, kunnat bidra att omdana de
185 nämnda förhållandena, ifall han ägt vilja — och vishet nog — att gå i spetsen för
en frigörande, framåtskridande folkutveckling. Men nu var denna möjlighet

försuten. Och detta fick Oskar II gälda med Norges krona.

190 Ur ingen synpunkt kan det således kallas rättvist, när Norge nu lade hela
ansvaret för den, i viss mening under årtionden fortgående,
unionsupplösningen, på konungen. Att Norge sålunda brukade dennes
nödtvungna handling som sin sköld i stället för att öppet säga: Nu vilja vi få slut
195 på unionen, detta gör att de ej lyckades vinna ens det demokratiska Sveriges
obetingade sympati för sin i öfrigt vackra revolution.

Att norrmännen före 7-junibeslutet militäriskt beredt sig på att Sveriges möjliga
svar kunde bli kriget, var däremot berättigadt. De svenska »kriminaldåarna»
under 1890 talet hade lärt norrmännen att hålla sig färdiga till försvar, medan
200 däremot inom Norge ingen afsikt fanns att själf anfälla.

205 Vi få ej glömma att Norge 1903 med glädje och förtroende började de
underhandlingar, till hvilka den man tog initiativet på hvilken de 1905
strandade; att detta rubbade Norges tro på svensk ärlighet och slutligen att
Norge sett Sverige tåla första kammarräddet in i det sista. Det ansåg sig därför
nödsakadt att själf bereda sig på det yttersta.

210 Norge har sedan med all makt försvarat sitt sätt att skjuta konungen framför sig
och samtidigt undanskjuta Sverige. Men detta slags försvar måste skada folkets
finaste rättskänsla. Det är intet, en verklig vän af Norge ifrigare måste önska, än
att folket snart skall inse, att det verkligen har något att godtgöra mot den bästa
215 delen af det svenska folket, mot dess högsinnade och frisinnade del, den som af
innersta hjärta önskat Norge det fulla oberoendet.

Och som det mindre ädla handlingssättet också i regeln blir det mindre visa, så
blef följden af 7 juni att den svenska nationalismen först flammade upp i och
220 med hyllningarna till konungen, som drabbats ej endast af det — för hvarje i sitt
kall grånad människa — sårande ödet att afsättas, utan äfven att afsättas under
en orättvis förevändning. Vidare blef Norges handlingssätt orsaken att de
liberala nationalisterna — samman med de konservativa — förmådde göra de
norska fästningarnas nedrifvande till villkor för Sveriges medgifvande af
225 unionsupplösningen och att hundra miljoner beviljades för att ställa »makt

bakom ordet».

230

Källa

<div>Hämtat från runeberg.org (2025-11-14), publicerad i Några tankar om skandinavismens framtid, Ellen Key, Albert Bonniers förlag, Stockholm, 1906</div>

Taggar

235 1900-tal, 1905, Kvinna, Skandinavism

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/ellen-key-skandinavismens-framtid>

240

245

250

255

260